

ZDROJE MOCI A BEZPEČNOST

Svět, který dnes nabývá nových kontur, lze nejlépe označit za multipolární. Někteří teoretikové tvrdí, že pružné přesuny aliancí spojené s klasickou multipolární rovnováhou moci, budou novým zdrojem stability v celosvětové politice. Rozvoj skutečné multipolarity pěti mocenských center - Spojených států, bývalého Sovětského svazu, Číny, Japonska a spojené Evropy - však nevypadá v příštích desetiletích nijak pravděpodobně. Správné posouzení by mělo jít za tradiční geopolitiku. Jestliže se přesprávně zaměříme na přesuny moci mezi vůdčími státy, mohou historické analogie způsobit, že nám uniknou jiné změny odehrávající se ve světové politice. Konec století se bude velmi lišit od jeho počátku. Skutečným problémem bude spíše rozložení moci než hegemonistický posun. Jak bychom měli měřit moc v měnícím se světě? V průběhu staletí se státníci a mnozí jiní dopouštěli chyb v hodnocení moci. V osmnáctém století těm, kteří se zaměřili na obyvatelstvo a zemědělství Francie, unikl rozvoj Velké Británie, jenž byl důsledkem politické stability a podmínek příznivých pro průmyslovou revoluci. Na přelomu století bylo nerostné bohatství jako ukazatel vojenské a hospodářské moci. Koncem tohoto století jsou suroviny a těžký průmysl vlastně méně klíčovými ukazateli moci než informace a profesionální i technické služby. Je-li to pravda, pak správnými ukazateli moci jsou ty, které se vztahují k výrobě a službám v informačních průmyslových odvětvích. Uvažovat dnes pouze o tradičních zdrojích moci však znamená mít špatný přístup k této otázce. Důkaz moci je ve změnách chování, nikoli ve zdrojích.

Zdroje moci jsou nedokonalou předpovědí vlivu. Zdá se, že s růstem složitosti světové politiky se snižuje moc všech velkých států dosáhnout svých cílů. Abychom pochopili, co se např. děje se Spojenými státy, musíme odlišit moc nad jinými zeměmi od moci nad výsledky. USA mají stále vliv na určité země, ale daleko menší vliv na složitější systém jako celek. Mají méně výhodné postavení k jednostrannému dosažení preferovaných cílů. V této situaci však nejsou samy. Všechny státy musí čelit měnící se povaze světové politiky. Dnes je třikrát tolik států, než bylo v roce 1945. Zvýšila se důležitost stejně pozoruhodných, nestátních subjektů. I když nadnárodním obchodním společnostem chybí vojenská síla, mají obrovské hospodářské zdroje. Individuální roční obrát dvaceti podniků je vyšší, než hrubý národní produkt kteréhokoli z osmdesáti států. Nejde o to, zda jsou důležitější státní nebo nestátní činitelé - obvykle jsou to státy - ale o to, že v moderní době jsou výsledky ovlivňovány složitějšími potencionálními koalicemi činitelů.

Nová definice bezpečnosti

Subjekty světové politiky se mění a s nimi se mění i jejich cíle. Podle tradičního názoru dávají státy přednost vojenské bezpečnosti, dnes však musí brát v úvahu její nové dimenze. Bezpečnost je v podstatě negativním cílem, protože není nic, co by ohrožovalo další existenci státu (tento pohled je chápán spíše ve vztahu k velmocím). Přžití státu je v sázce jen zřídka a převažující množství lidí se chce cítit bezpečně i v jiných věcech. Většina strategií politiky národní bezpečnosti v dnešním světě má vlastně zajistit hospodářský blahobyt, autonomii skupiny a politický statut, nejen fyzické přežití uvnitř státních hranic. Některé bezpečnostní strategie, např. zastrasování jadernými zbraněmi, zvyšují ve skutečnosti riziko fyzického přežití za tím účelem, aby bylo dosaženo většího uspokojení hodnot. Z tradičního hlediska je

nákladnější než v předchozích staletích. Většího významu nabyly takové nástroje jako komunikační, organizační a institucionální obratnost. Nástrojem moci se zvláště stala manipulace vzájemnou závislostí. Je zřejmé, že vzájemná závislost neznamená soulad a nejde zde vždy o rovnoměrnou vyváženost. Méně závislá nebo méně zranitelná strana ve vzájemné závislosti vztahu může čerpat moc z hrozby manipulace vzájemné závislosti. Tato závislost mající často odlišnou rovnováhu v jednotlivých otázkách (např. bezpečnosti, obchodu, financích) a vytváření, či odmítání vazeb mezi problémy, kdy jeden je méně nebo více zranitelný, se stává součástí hry o moc. K tomu, aby odradily od takových vazeb, nebo aby je prosadily, používají státy mezinárodních institucí a vyhledávají fórum, které nejlépe vyhovuje jejich zájmům a jasně vymezuje rozsah problému.

Mění se nejen nástroje moci, ale také strategie, které je spojují s cíli. Z tradičního pohledu byl cíl bezpečnosti a nástroj vojenské síly spojen strategií vyvážení moci. Státy, které si chtěly zachovat nezávislost bez vojenského ohrožení, sledovaly vyvažující strategii, aby omezily relativní moc jiných států. Rovnováha moci není zastaralou strategií, ale oproti dřívější době je omezenější v úspěšné předpovědi strategií států.

Klasické definice světové politiky také často poukazují na "mezinárodní systém". Předpokládají, že stačí hovořit o jednom systému se strukturou, která je výsledkem vyvažujících strategií států. Až do určitého okamžiku můžeme hovořit o bipolaritě a multipolaritě, avšak stále častěji mají různé otázky světové politiky různá rozložení moci. Vojenská moc, zvláště na jaderné úrovni, zůstává převážně bipolární ve svém rozložení. V oblasti obchodu, kde Evropské společenství jedná jako celek, je moc multipolární. Moc států se mění, mění se také význam nestátních subjektů v různých otázkách. Např. není možné pochopit problém politiky mezinárodního dluhu bez přihlídnutí k moci soukromých bank. V hierarchiích, které charakterizují různé otázky, je tudíž větší rozmanitost.

Nové trendy proměny moci

Klíčovým problémem pochopení pojmu moci na konci tohoto století je tedy pochopení měnící se povahy světové politiky. Tento svět není tak docela nový. Silné prvky kontinuity činí ze starosti o tradiční vojenské nástroje a strategie rovnováhy moci nutnou podmínku úspěšné politiky, avšak nové prvky v moderním světě přispívají k rozložení moci mimo všechny velmoci. **Soudobým významným trendem** je růst vzájemné hospodářské závislosti. Mění se technologie spojující a dopravy mají revoluční dopad. Klesající náklady na dopravy a spoje znamenaly výrazný pokrok na světových trzích a urychlily rozvoj nadnárodních společností, které přenášejí hospodářskou činnost za hranice. Světový obchod roste rychleji než světový produkt a zvyšuje svůj význam ve všech hlavních oblastech. Změny na finančních trzích jsou ještě dramatictější. Mezinárodní peněžní transakce představují přibližně pětinašobek světového denního průměrného obchodu se zbožím. S penězi, které plynou přes hranice bezpříkladnou rychlostí, se schopnost národních bank snížila na minimum ve smyslu ovlivňování svých měnových zásob, jejich směnitelnost nebo kontroly bankovních systémů.

Také **druhý trend**, tj. proces modernizace, urbanizace, rostoucí komunikace v rozvojových zemích, rozložil moc a odvedl ji od vlády k soukromým subjektům. Jedním z důvodů, proč je koncem dvacátého století těžší použít vojenské síly než v dobách dřívějších, je společenské probuzení, které rozvinulo nacionalismus v jinak chudých nebo slabých státech. V devatenáctém století si velmoci vytvořily koloniální říše a ovládaly je hrstkou vojenských jednotek. Dnes je vojenská intervence díky zvýšené společenské mobilizaci nákladnější.

Třetí trend v rozložení moci představuje růst síly slabých států. Šíření vojenské techniky zvyšuje schopnosti zaostalých států. Zatímco si supervelmoci udržely prvenství ve vojenské technice, mohou dnes v devadesátých letech státy třetího světa rozmístit své jednotky tak,

že každá územní intervence je nákladnější, než byla v padesátých letech. Kromě toho si stále více zemí osvojuje zacházení se složitými zbraněmi. Podle nedávných odhadů by patnáct zemí třetího světa mohlo do roku 2000 začít s výrobou vlastních balistických střel. Slabá jaderná vybavenost neudělá z těchto států uchazeče o celosvětovou moc, ale může zvýšit rizika, kterým se bude muset čelit.

Čtvrtým trendem, který snižuje schopnost velmocí kontrolovat své prostředí vzdor působivým tradičním zdrojům moci, je měnící se povaha otázek světové politiky. Rostoucí počet těchto otázek nestaví prostě jen jeden stát proti druhému. Řešení mnohých problémů nadnárodní vzájemné závislosti bude vyžadovat kolektivní akce a spolupráci mezi státy. Budou to takové otázky, které zahrnují ekologické změny, jako je kyselý déšť a celosvětové oteplování, epidemie (AIDS), nedovolený obchod s narkotiky i kontrola terorismu. Tyto problémy jsou nadnárodní. Dojde-li k většímu neštěstí, může se i domácí problém, jako je např. bezpečnost jaderných reaktorů, stát nejednou nadnárodním problémem. Zatímco vojenská síla může někdy hrát určitou roli, tradiční nástroje moci jen zřídka kdy stačí k vyřešení takových otázek. Nové zdroje moci, např. schopnost účinné komunikace, vývoj a využívání multilaterálních institucí, se mohou projevit jako mnohem důležitější. Navíc bude často vyžadována spolupráce malých slabých států, které nedokáží samy vlastní problémy s drogami, zdravotnictvím nebo ekologií vyřešit. Hospodářská pomoc a vojenská síla mohou hrát roli v boji s terorismem, šířením jaderných zbraní nebo drogami, ale schopnost kterékoli velmoci kontrolovat své životní prostředí a dosáhnout toho, co chce, není často tak velká, jak by naznačovaly tradiční ukazatele.

Kromě toho odstranila roztržistěná struktura světové politiky v různých otázkách nenahraditelnost zdrojů moci, tzn., že se dají méně přenášet z jednoho problému na druhý. V osmnáctém století si mohl vládce s plnou pokladnou koupit péchotu, která umožnila dobytí nových provincií, což zase přineslo nové bohatství do pokladnice. Avšak, jak bylo naznačeno v předcházejícím, je přímé použití vojenské síly k ekonomickému růstu pro moderní velmoci obvykle příliš nákladné i nebezpečné, ale především nemorální. Častěji než dříve si musíme klást otázku: Moc, a za co? Současné však, protože světová politika se změnila jen částečně a tradiční geopolitický postup řešení problémů zůstává důležitý, přetrvává něco z nenahraditelnosti vojenské síly. USA jsou např. stále ještě největším ručitelem vojenské bezpečnosti Evropy i Japonska a tato ochrana vytváří zdroj moci ve složitém jednání se spojenci. Druhým výsledkem měnící se světové politiky je také menší nátlak jednání z pozice moci, alespoň mezi menšími státy. Představte si spektrum nátlaku nástrojů moci od diplomatických nót přes hospodářské hrozby k vojenskému nátlaku. Dříve byl takový nátlak poměrně levný. Vojenská síla byla přijatelná a ekonomie byly méně na sobě závislé. V současných podmínkách je však použití vojenské síly proti malým zemím nákladnější.

Manipulace se vzájemnou závislostí je v současných podmínkách také finančně náročnější. Hospodářská vzájemná závislost obvykle přináší nějaké výhody oběma směry. Hrozby, které by zničily takový vztah, kdyby byly uskutečňovány, by mohly přijít velmi drahé. Japonsko by si např. mohlo přát, aby Spojené státy snížily svůj rozpočtový deficit, ale výhrůžka, že Japonsko přestane kupovat americké obligace, by mohla otřást finančními trhy a mít obrovský dopad na Japonsko stejně jako na USA. Obě země by na to doplatily. Protože výhrůžnější a nátlakové využívání moci se stává nákladnější, začínají se jako užitečnější prosazovat méně výhrůžné typy zdrojů moci.

Důležitou stránkou moci je **schopnost vytvořit situaci, v níž ostatní země vyvíjejí své preference nebo definují své zájmy shodným způsobem**. Tato lákavá a přijatelná moc vzniká nejspíše z kulturně i ideologicky přitažlivých zdrojů, stejně jako z řádu a institucí mezinárodních režimů. V mezinárodním systému mají Spojené státy větší kooptivní moc než jiné země. Instituce ovládající mezinárodní ekonomiku, např. Mezinárodní měnový fond nebo Všeobecná dohoda o clech a obchodu, vyjadřující liberální zásady volného trhu, které se do velké míry shodují s americkou společností a ideologií. USA se podařilo vytvořit institucionalizovaný politický rámec světového kapitalismu stejně jako rámec, který dovolil vývoj

nadnárodních společností. Tyto společnosti jsou dalším zdrojem kooptivní moci. Ve své knize **Power and Interdependence**, která sloužila jako předloha tohoto redakčně upraveného článku, tvrdí autor **Joseph S. Ney**, že se moc Spojených států ve světovém hospodářství v důsledku nadnárodní výroby zvýšila. Tato moc vyplývá zčásti ze skutečnosti, že čtyřicet procent největších nadnárodních společností má sídla v USA. Poznámka: není zanedbatelné, že "americký" jazyk se stal jazykem celosvětové ekonomie a nadnárodních sociálních a profesionálních skupin. Americké univerzity dominují ve výuce v důležitých profesích nejen proto, že mají bezpočet knihoven a finančních zdrojů, ale také proto, že jejich práce používá angličtiny. Ve srovnání s touto představou ve struktuře vědomostí, je každá ztráta americké způsobilosti v průmyslové výrobě možná banální a méně důležitá.

Etnická otevřenost americké kultury i politická přitažlivost hodnot demokracie a lidských práv jsou zdrojem mezinárodního vlivu, kterých mají i jiné země. Ve srovnání s Japonskem a Evropou je poměrná otevřenost Ameriky vůči přistěhovalcům zdrojem síly. Dalším důsledkem **mění se mezinárodní politiky pro povahu moci je to, že méně materiální zdroje nabývají větší důležitosti.** Moc přechází na ty, kdo jsou "bohatí na informace", místo na ty, kdo jsou "bohatí na kapitál". Právě informace otevírají dveře k vlivu, nejen k vlastnictví a hromadění kapitálu. Informaci začíná být hojnost, ale pružnost reagovat první na základě nové informace zůstává vzácným talentem. Výrobní cykly se zkracují a technologie přechází k naprosto pružným výrobním systémům, v nichž tradice řemeslné éry zaměřené na zakázkové provedení výrobků bude zahrnuta do moderních výrobních podniků. Včasná reakce na informaci není důležitá jen pro vedoucí postavení výrobního podniku, ale také v kritických (ve smyslu citlivosti na změny a jejich důsledků) službách, jako jsou finance, pojištění a doprava. V minulých letech byly trhy určovány vždy možnostmi dopravy a spojů, které spojovaly kupce a prodávající. Když se takové možnosti a omezení měřily na týdny nebo dny, ale nové prostředky komunikací umožňují okamžité sdělení informace o tržních trendech nákupcům a prodávajícím po celém světě.

Nehmatatelná stránka moci vzniká i v kontextu vzájemné závislosti. Např. "moc dlužníka" je už dlouho známá. Dlužíte-li bance deset tisíc dolarů, má nad vámi moc, dlužíte-li však deset miliónů, máte vy moc nad bankou. Je-li vztah prospěšný pro obě strany, omezuje možnost zhroutení slabší strany pod tlakem moci zjevně silnějšího partnera. V tom je "moc slabých". Vzájemné závislosti vytváří situaci moci nedostatečně popsanou jasným rozložením hospodářských zdrojů. Např. rozvojové země, které nemohou zabránit zničení svých lesů, ovlivní celosvětové podnebí. A přece právě slabost těchto států snižuje schopnost Spojených států ovlivnit je, jak by to očekávaly díky svým bohatým zdrojům.

Naposlední stránka moci v současném kontextu není nová, ale dostává odlišný význam. Mezi potenciální mocí měřenou jejími zdroji a její skutečnou nebo realizovanou mocí měřenou změněním chování ostatních a mírou, v jaké ostatní země sdílí jejich preference, je téměř pokaždé propast. Ne všechna potenciální moc se dá účinně mobilizovat a změnit ve skutečnou moc.

Některé země dovedou převádět moc lépe než jiné, a to platí i pro náš stát. I v ČSFR je zapotřebí co nejlépe zhodnotit současné zdroje moci, které zde v určité míře a různých oblastech jsou, protože v nynější ekonomice i politice na základě relevantních informací, kdy je třeba jednat rychle, může být naše neschopnost v přeměně moci velmi drahá. Stále lze mnohé udělat, aby se vyhlídka na dosažení rozumných cílů v podmínkách vzájemné závislosti a rozložení moci zlepšily.

-RH-